

Samoilenko N.I. Bulgaria: authorities and law (the 1918–1962th) in Ukrainian's historians studies. In the article is highlighted the interaction between the authorities and the law in Bulgaria (from the end of the World War I to the strengthening of «Zhivkov era») studied by Ukrainian historians in the 1957–2011th.

Key words: law, political regime, Bulgarian studies, historiography, authoritarian state, Bulgaria.

Є. Ю. Пелєвін

УЧАСТЬ ВОЛОДИМИРА ТИМОФІЄНКА У ПІДГОТОВЦІ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОГО ПРОЕКТУ «ЗВІД ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ»

У статті висвітлюється роль видатного вітчизняного історика архітектури В. Тимофієнка (1941–2007) у підготовці енциклопедичного проекту «Звід пам'яток історії та культури України». Надається характеристика проекту, визначаються його головні етапи. Доводиться, що робота із систематизації архітектурної спадщини протягом 1983–1997 рр. значно вплинула на становлення В. Тимофієнка як науковця та енциклопедиста. Ключові слова: Звід пам'яток історії та культури України, Володимир Тимофієнко, енциклопедія

З набуттям Україною незалежності, перед вітчизняним науковим загалом постало фундаментальне завдання з формування теоретико-концептуальних засад нової історико-культурної парадигми. Одним з його напрямів стало визначення специфічних національних рис української містобудівної й архітектурної традиції та включення її у загальнонаціональний культурний контекст. Серед тих, хто доклав чимало зусиль до формування нових ідейних підвалин розвитку вітчизняної історії, теорії містобудування й архітектури, особливе місце належить Володимирі Івановичу Тимофієнку (1941–2007). Академік, доктор мистецтвознавства, заслужений діяч науки і техніки України, віцепрезидент Української академії архітектури, В. Тимофієнко став одним із перших, хто присвятив наукову діяльність пошуку втрачених і поверненню забутих імен українських зодчих, систематизації на цій основі містобудівної й архітектурної спадщини України. Його праці – «Енциклопедія архітектурної спадщини України: Тематичний словник (1995)», «Зодчі України кінця XVIII – початку XX ст. Біографічний довідник» (1999), «Історія української архітектури» (2003) набули програмного характеру у справі формування наукової бази складання Державного реєстру нерухомих об'єктів культурної спадщини України.

Втім, незважаючи на вагомий внесок В. Тимофієнка у становлення нової української науки періоду незалежності, його ім'я досі залишається на периферії фахового інтересу вітчизняних істориків науки і техніки. Слід зазначити, що на сьогодні той помітний науковий доробок, що залишив після себе В. Тимофієнко, передусім, привертає увагу спеціалістів у сфері архітектурної теорії і практики та, здебільшого, використовується на прикладному рівні (В. Альошин, Р. Владимирська, С. Курбатов, В. Мироненко, В. Пілявський, Н. Сапак та ін.). Проте, враховуючи обсяги та зміст творчих напрацювань вченого, його науковий спадок потребує ретельного осмислення та систематизації.

Професійний шлях В. Тимофієнка визначається декількома напрямками – освітянським, науково-дослідним і науково-редакторським. Кожний з них знайшов відбиття у досягненнях вченого. Майже чотири десятиліття, починаючи з 1968 р., Володимир Іванович викладав у вищих навчальних закладах Воронежа, Москви, Одеси та Києва. Паралельно з педагогічною діяльністю, вчений плідно працював у багатьох наукових установах, серед яких Інститут мистецтвоз-

навства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України, Інститут проблем сучасного мистецтва НАОМА, Українська академія архітектури. Заслугує на увагу й активна редакторська діяльність В. Тимофієнка. Так, протягом 1983–1992 рр. він обіймав посаду відповідального секретаря Головної редколегії наукового енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України», а в 1994–2002 рр. виконував обов'язки наукового редактора щорічника «Архітектурна спадщина України». Загалом, під його редакцією вийшли друком понад 20 наукових видань. Метою цієї статті є визначення внеску В. Тимофієнка у підготовку енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України» (далі – Звід).

Назване видання є оригінальним науковим твором енциклопедичного рівня, що було започатковане 1982 р., з метою презентації статей про основні пам'ятки археології, історії, архітектури і містобудування, монументального мистецтва України. Підготовка Зводу розпочалася за рішенням Ради Міністрів УРСР від 3 вересня 1982 р. [1]. Основні правила видання було встановлено Академією наук СРСР, Міністерством культури СРСР та Державним комітетом СРСР у справах видавництва, поліграфії та книжкової торгівлі у фарватері всесоюзної ініціативи з підготовки Зводу пам'яток історії та культури народів СРСР.

Організацію та проведення роботи з підготовки статей та інших матеріалів для томів Зводу було покладено на обласні та міські редакційні колегії, управління культури та відділи у справах будівництва і архітектури виконавчих комітетів обласних, міських (міст республіканського підпорядкування) Рад народних депутатів, за участю обласних організацій Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, Спілки архітекторів України та Спілки художників України. Роботи з підготовки, редагування та рецензування матеріалів для томів Зводу, а також діяльність з наукового консультування були включені в плани наукових досліджень Академії наук УРСР, Міністерства культури УРСР, Держбуду УРСР, Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР, Міністерства освіти УРСР і Головного архівного управління при Раді Міністрів УРСР.

Впродовж 1982–1985 рр. на допомогу авторам і редакційним колегіям томів Зводу Академії наук УРСР, Міністерству культури УРСР, Держбуду УРСР, Головному архівному управлінню при Раді Міністрів УРСР, Державному комітету УРСР у справах видавництва, поліграфії та книжкової торгівлі доручалося підготувати бібліографічні матеріали щодо пам'ятників історії та культури України. З метою реалізації проекту, Міністерству культури УРСР, Держбуду УРСР та їхнім органам на місцях доручалося провести додаткову роботу з виявлення нових пам'яток історії та культури, з метою включення їх до тому Зводу. На Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР покладалося створення фототеки пам'яток історії та культури за фотодокументами, що зберігаються в державних архівах республіки. Для широкого обговорення громадськістю матеріалів в УРСР, Державний комітет УРСР у справах видавництва, поліграфії і книжкової торгівлі та Українське товариство охорони пам'яток історії та культури забезпечували їх розмноження на ротапринті.

Керуючись цією республіканською програмою, 1982 р. була створена робоча група з підготовки Зводу. Її керівником призначено В. Тимофієнка. Згодом, коли на цій посаді його змінив В. Горбик, В. Тимофієнко продовжував працювати над проектом, виконуючи до 1997 р. обов'язки відповідального секретаря Голов-

ної редколегії [див.: 2; 3]. Редколегією видання планувалося підготувати окремі томи по кожній області України, для чого розроблено графік їх підготовки та випуску, встановлено тираж та обсяг (до 100 обліково-видавничих аркушів). Планувався випуск томів російською та українською мовами.

Згодом, у контексті політичних і політико-адміністративних змін, що відбулися з набуттям незалежності України, тематику та кількість видань було підкориговано. Адже з прийняттям Конституції України 1996 р., на політичній мапі країни з'явилися нові територіально-адміністративні одиниці – Автономна республіка Крим та Севастополь як місто з особливим статусом. Таким чином, загальне число томів, що планувалося видати, досягло 28, серед яких окремий том планувалося присвятити закордонним пам'яткам української культури.

З моменту започаткування роботи над енциклопедією (1982 р.), у всіх областях УРСР почали діяти редакційні колегії й авторські колективи. Втім, до 1991 р. рожен том не побачив світ. Відразу ж з набуттям незалежності, молода Українська держава приділила ретельну увагу справі роботи над Зводом. 14 березня 1992 р. Кабінет Міністрів України видав Постанову за № 131 «Про додаткові заходи щодо забезпечення видання томів Зводу пам'яток історії та культури України» [4]. Документ передбачав низку заходів організаційного та фінансового характеру, метою яких визначалося завершення роботи з виявлення і документування пам'яток історії та культури, підготовки текстових та ілюстративних матеріалів для томів видання, забезпечення їх подання Головній редколегії Зводу пам'яток історії та культури, відповідно, до затвердженого нею, плану-графіка.

Відповідальними суб'єктами реалізації цих завдань були визначені Рада Міністрів АР Крим, облвиконкоми, Київський і Севастопольський міськвиконкоми, із залученням експертної та іншої допомоги Міністерства культури, Міністерства інвестицій і будівництва, Академії наук України, з участю Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Результатом дієвої підтримки з боку держави стало видання у 1999 р. Частини 1 Книги 1 Зводу, присвяченій Києву [5].

На цей період також було частково опрацьовано матеріали томів по містах Севастополь і Львів. Значними можна визначити також і здобутки в підготовці томів по Київській, Хмельницькій, Сумській, Житомирській, Донецькій, Івано-Франківській, Херсонській, Чернівецькій, Чернігівській областях. Передусім, це було обумовлено дієвою та конкретною підтримкою місцевих органів влади, які, незважаючи на фінансові труднощі, усвідомили значення Зводу пам'яток для збереження української культури. Втім, поряд із певними успіхами, починаючи з 2000-х рр., спостерігається деяка затримка з підготовкою та виходом Зводу. Це, перш за все, можна пояснити недостатнім фінансуванням, яке проводилося в значній мірі за рахунок місцевих бюджетів. Причому питання не зникло з порядку денного державної політики, що підтвердили видання спеціальних Президентських Указів щодо підготовки і видання Зводу у грудні 2000 і в листопаді 2007 рр.

Зокрема Указом 2000 р., за підписом Л. Кучми, Кабінету Міністрів України доручалося, за участю Національної академії наук України, Міністерства культури і мистецтв України, Міністерства освіти і науки України, Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики України, Державного комітету архівів України, забезпечити підготовку і ви-

пуск багатотомного енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України» до 2010 р. [6]. У 2007 р. Президент України В. Ющенко пролонгував строк роботи над «Зводом» до 2018 р., додавши до номенклатури суб'єктів, що відповідають за реалізацію проекту, Міністерство регіонального розвитку та будівництва України, а також доручив Державному комітету телебачення та радіомовлення України забезпечувати висвітлення в засобах масової інформації хід підготовки і випуску Зводу [7]. На жаль, незважаючи на величезне значення цього академічного проекту як для становлення культурного простору нашої держави в цілому, так і для історико-енциклопедичного руху та справи систематизації архітектурної спадщини України зокрема, дотепер він не є завершеним. На сьогодні вийшли в світ лише 1, 2 і 3 частини першої книги «Київ» (1999, 2004, 2011) [5; 8; 9].

Так, уже перша книга задала високі наукові та видавничі стандарти всього проекту і безумовно заслуга в цьому належить В. Тимофієнко, який, поряд із відповідальним редактором тому – академіком П. Тронько та заступником відповідального редактора – професором В. Горбиком – зробив чималий дослідницький та організаційний внесок у його підготовку та видання. У цьому зв'язку зазначимо, що саме В. Тимофієнко виконував обов'язки відповідального секретаря Головної редколегії цього тематичного тому у період з 1982 до 1997 рр. на стадії його найбільш активної підготовки.

Під час роботи над матеріалом цього тому численним авторським колективом, діяльність якого спрямував і координував В. Тимофієнко, було виявлено, обстежено й описано 2450 об'єктів історико-культурної спадщини української столиці [5]. Видання стало втіленням кращих академічних традицій у енциклопедичній сфері. Книга містить ґрунтовний науково-довідковий апарат класичного зразка – джерельну базу, іменний і статевий покажчики, термінологічний і топонімічний словники. Слід відзначити також ілюстративний матеріал, який містить 1366 фотографій, карт, схем, планів. Видання надає значну не тільки теоретичну, а й практичну допомогу науковцям, представникам державних структур та широкому колу людей, що цікавляться культурною спадщиною України. На такому ж високому рівні виконані й наступні частини Київського тому Зводу.

Ідейну концепцію та теоретико-методологічні засади видання, які було сформовано у підготовчий період [див.: 10] і під час роботи над енциклопедією, В. Тимофієнко оприлюднив в авторській публікації на сторінках наукового журналу «Пам'ятки України» (1985) [11]. Від початку роботи, основним критерієм відбору пам'яток до цього унікального видання було окреслення їх значення для розкриття вирішальних етапів історичного, соціально-економічного та культурного розвитку України, процесу її становлення як незалежної держави. При підготовці Зводу увага науковців приділялася всім історичним періодам, значимим явищам та персоналіям, крізь призму пам'яток історії та культури. Починаючи з кінця 1980-х рр., у фарватері ідей Перебудови, це почало стосуватися і тих сторінок української історії, котрі з ідеологічних міркувань не знайшли докладного й об'єктивного висвітлення за радянської доби. Так, на сторінках матеріалів, підготовлених до Зводу, висвітлюються пам'ятки, пов'язані з функціонуванням Української Центральної Ради, Української Держави доби Скоропадського, Директорії тощо. Уважне ставлення відчувається до пам'яток, пов'язаних з історією українського козацтва, Другою світовою війною тощо. До енциклопедичного

видання також потрапили імена невинно репресованих діячів.

Редакторська діяльність з підготовки першого тому Зводу справила відчутний вплив на становлення В. Тимофієнка як науковця та енциклопедиста. Спираючись на досвід систематизації вітчизняної містобудівної і архітектурної спадщини, набутий протягом десятиріччя роботи у складі редколегії Зводу, 1995 р. він видав ґрунтовну працю, яка до сьогодні є настільною книгою для фахівців у галузі охорони пам'яток та істориків архітектури і мистецтва. Мова йде про тематичний словник багатомовного видання «Енциклопедія архітектурної спадщини України» [12].

Як вже відзначалося, том, присвячений Києву, в редагуванні якого активну участь брав В. Тимофієнко, виступає зразком для кожного наступного тому Зводу. Зміст кожного тому складатиметься з ґрунтового вступу про історико-культурну спадщину області (міста), статей про окремі пам'ятки, міститиме багато ілюстрацій, численні картографічні матеріали, плани, схеми. Обсяг кожного тому в середньому становитиме від 100 і більше друкованих аркушів. Деякі з томів, як і том про Київ, складатимуться з кількох книг. Узагальнюючи вищесказане, відмітимо, що підготовка та вихід окремих частин Зводу, безумовно, сприяли активізації пошукової роботи, виявленню пам'яток архітектурної спадщини та підняттю їхнього збереження на новий рівень. На сьогодні роботу з підготовки томів Зводу очолює Головна редакційна колегія, на чолі з академіком В. Смолієм. Науково-методичну допомогу здійснюють Інститути історії України, археології, мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАН України, архітектурні установи. Координує зусилля авторських колективів Центр підготовки «Зводу» пам'яток історії та культури України Інституту історії України НАН України.

За інформацією, наданою НАН України у Довідці про стан та перспективи реалізації енциклопедичного проекту «Звід пам'яток історії та культури України», протягом останніх тридцяти років як на регіональному рівні, так і Головною редакцією Зводу проведена фундаментальна робота з підготовки до випуску у світ цього видання [13]. У цьому зв'язку слід наголосити, що у витоків енциклопедичного проекту стояв В. Тимофієнко, організаційний та редакторський внесок якого у його підготовку, важко переоцінити. Водночас зазначимо, що протягом роботи на посаді відповідного секретаря Головної редколегії відбувалося становлення В. Тимофієнка як науковця. Зокрема матеріали, опрацьовані на цьому етапі, були плідно залучені дослідником до підготовки таких фундаментальних авторських праць, як «Формирование градостроительной культуры юга Украины: Материалы к Своду памятников истории и культуры народов СССР» (1986), «Енциклопедія архітектурної спадщини України: тематичний словник багатомовного видання» (1995), «Архітектура і монументальне мистецтво: Терміни та поняття» (2002) тощо.

1. *Постанова Ради Міністрів УРСР «Про заходи щодо забезпечення видання томів Зводу пам'яток історії та культури народів СРСР по Українській РСР» від 03.09.82, № 453 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua>.*
2. *Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження складу Головної редакційної колегії Зводу пам'яток історії та культури України» від 10.06.92, № 339 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.*
3. *Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про голову Головної редакційної колегії Зводу пам'яток історії*

та культури України» від 05.07.95, № 418 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua>.

4. *Постанова Кабінету Міністрів України «Про додаткові заходи щодо забезпечення видання томів Зводу пам'яток історії та культури України» від 14.03.92, № 131 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.*
5. *Звід пам'яток історії та культури України. Енциклопедичне видання: в 28 т. – Кн. 1: Київ, Ч. 1: А–Л / Редкол.: П. Тронько та ін. – К., 1999.*
6. *Указ Президента України «Про забезпечення підготовки і випуску багатомовного енциклопедичного видання “Звід пам'яток історії та культури України”» від 11.12.2000, № 1328 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.*
7. *Указ Президента України «Про додаткові заходи з підготовки і випуску багатомовного енциклопедичного видання “Звід пам'яток історії та культури України”» від 28.11.07, № 1156 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.*
8. *Звід пам'яток історії та культури України... – Кн. 1: Київ. – Ч. 2: М–С. – К., 2004.*
9. *Звід пам'яток історії та культури України... – Кн. 1: Київ. – Ч. 3: С–Я. – К., 2011.*
10. *Тимофієнко В.І., Григор'єва Т.Ф. До питання про підготовку зводу пам'ятників історії і культури народів СРСР. – УНКИ(1а). – 1980.*
11. *Тимофієнко В.І. Відображення архітектурної спадщини [у Зводі пам'яток історії і культури СРСР] // Пам'ятки України. – 1985. – № 2.*
12. *Тимофієнко В.І. Енциклопедія архітектурної спадщини України: тематичний словник багатомовного видання. – К., 1995.*
13. *Пояснювальна записка до проекту Указу Президента України «Про внесення зміни до Указу Президента України від 15 грудня 2006 року № 1088 та визнання такими, що втратили чинність, деяких указів Президента України» // Державний комітет телебачення та радіомовлення України. Департамент інформаційної політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish>.*

Pelevin E.Y. Volodymyr Tymofienkí participation in the preparation of encyclopedic project «Norpus of historical and cultural monuments of Ukraine». The role of the famous national historian of the architecture V. Tymofienkí (the 1941–2007th) in the preparation of encyclopedic project «Norpus of Ukrainian historical and cultural monuments» is shown. The characteristic of project, it's main stages are determined. It is proved that the work for the architectural heritage systematization in the 1983–1997th is greatly influenced on the formation of V. Tymofienkí as the scientist and lexicographer.

Key words: Norpus of historical and cultural monuments of Ukraine, Volodymyr Tymofienkí, encyclopedia.

В. М. Орлов

РОЗВИТОК ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І НАУКОВИХ ІНСТИТУЦІЙ В УКРАЇНІ 1990-х рр. ЩОДО АЛЬТЕРНАТИВНИХ РЕЛІГІЙНИХ МІНОРИТАРНИХ ОБ'ЄДНАНЬ

У статті проаналізовано розвиток українських історичних праць та еволюцію академічних історичних інституцій упродовж 1990-х рр. щодо студіювання громад альтернативних релігійних міноритаріїв.

Ключові слова: альтернативна релігійність, міноритаріїв, наукова інституція, релігійне об'єднання, Україна.

За роки незалежності в Україні відбулося становлення власних наукових та освітніх інституцій, котрі предметно займалися дослідженням історії релігії та об'єднань альтернативної релігійності. Починаючи з 1990-х рр., професійні українські історики отримали можливість опрацювання, закритих у радянський період, джерел і матеріалів, вивчення досвіду світової історичної науки та перегляду існуючих усталених методо-